

ژن له دهقه کانی

(قوبادی جهلی زاده) دا

د. عبدالقادر حه مه‌ئهمین محهمد / زانکۆی سلیمانی / کۆلیژی زمان / به‌شی زمانی کوردی

پیشه‌کی: تووژینه‌وه‌که زیاتر تیشک ده‌خاته سهر لایه‌نی ژن له شیعری کوردیدا، به‌تایبه‌تیش له دهقه‌کانی قوبادی جهلی زاده‌دا، به‌گشتی دهقه‌کان ره‌نگدانه‌وه‌ی بوچوونه‌کانی ژنه و قسه له‌سهر ژن ده‌کات و تیکه‌له له‌گه‌ل دیارده‌کانی کۆمه‌ل و ناوئێته‌ی کیشه جوړبه‌جوړه‌کان بووه، بایه‌خ و گرنگی تووژنه‌وه‌که له‌سهر بنیاتی کۆمه‌ل‌گه‌و روئی زمان و چه‌مکه جیاوازکان نه‌دوی، که چ روئیکیان له‌سهر ژن دروستکردووه.

خویندنه‌وه‌که‌ش پشت نه‌ستووهره به‌تیوره‌کانی دوای بونیادگه‌ری و گومان و پرسیار ده‌خاته سهر نه‌سه‌قه زانه‌کان، که له بنیاتی کۆمه‌ل‌گه‌ی کوردیدا به‌دیده‌کرین. له‌نه‌ده‌بی میلیله‌تاندا بایه‌خیکی زور به‌مجوره تووژینه‌وانه دراوه و که‌متریش له‌ره‌خنه‌ی کوردیدا ده‌بینری، بویه ئی‌مه‌ش به‌هوی ره‌خنه‌ی روئنبیری‌وه که یه‌کیکه له‌تیوره‌کانی دوای بونیادگه‌ری ده‌توانین له‌سهر ماف و بیبه‌شبوونی ژنان بدوین له‌ناو دهقه‌کانی شاعیردا.

به‌شی یه‌که‌م:

ره‌خنه‌ی روئنبیری و پیناسه‌که‌ی:

(به‌ره‌می نه‌ده‌بی) دیارده‌یه‌کی مروّفا‌یه‌تیه و بوون و په‌یوه‌ندی‌یه‌کی به‌یه‌کدا‌چووی قوولی له‌گه‌ل رووه‌کانی ژیاندا هه‌یه، له‌رووی تیروانین و میتووده‌وه، وه‌ک بابه‌تیکی لی‌کۆئینه‌وه‌کانی ره‌خنه‌ی روئنبیری سه‌یر ده‌کریت، له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا ره‌خنه‌ی روئنبیری نابیته‌ جیگه‌روه‌ی ره‌خنه‌ی نه‌ده‌بی، چونکه ره‌خنه‌ی نه‌ده‌بی تاکه کیلگه‌یه‌کی مه‌عریفی و هه‌لگری سیفه‌تی (نه‌ده‌بی‌ته‌ی نه‌ده‌به) زیاتریش کۆشسه مه‌عریفیه‌کانی بو دۆزینه‌وه‌و جیاگردنه‌وه‌ی نه‌ده‌به، به‌شیوه‌یه‌کی ره‌ها تیشک ناخاته سهر بابه‌ته‌ نا نه‌دیه‌کان، (غیر ادبی). لی‌ره‌دا ده‌توانین هه‌ردوو ره‌خنه‌که له‌یه‌کتر جیا‌بکه‌یه‌نه‌وه به‌وه‌ی که:

۱- ره‌خنه‌ی نه‌ده‌بی، خویندنه‌وه‌یه‌کی جوانناسی ده‌قه نه‌ده‌بی‌ه‌کانه‌و میتووده‌کان هه‌ل‌ده‌بژیری و

به‌سهر ده‌قه جوړبه‌جوړه‌کاندا پراگتیزه ده‌کات.

۲- رەخنەی رۇشنىبىرى ئەو نەسەقە شاراوانەى ناو ئەدەب و دەقە رۇشنىبىرىەكانى مىللەتیک دەخوینیتهوه^(۱).

نەسەقىش بە پىی زاراوهى سوسىر هاوواتای بنیاته (structure) یاخود بەمانای (نظام) سستم دیت. خودى نەسەقىش بەهوى کارنامهیهکهوه دیاریدهگریت، نەك له ریگهى بوونیکی نەبستراکهوه، نەویش له کاتیکدایه، که دوو نەسەق یان دوو سستم دژی یهکتر دهوستنهوه له سستمى گوتاردا، یهکیکیان رووکەش، نەویتیان شاراوهیهو رووکەش دەسریتهوه^(۲).

رەخنەى رۇشنىبىرى پهيوهندیهکی بهتینی فکری و نایدولۆژی و میژوویى به لیكۆلینهوهکانى دواى بونیادگهريهوه ههیهو پیداجوونهوهى شارستانیهکانى گهلانى ناسیواو نەفریقاو نەمیریکیه، زیاتریش خو رزگارکردنه له زالبوونى رۇشنىبىرى بهریتانى و نەمیریکی و فەرهنسى و رۇژئاوایی، گهراوهیه بو بیرونایدیواو نەسەقه شاراوهکانى سیاسى و رۇشنىبىرى و سۇسیولۆژی، که زمان و دەسەلاتى مادى و مەعنهوى بهشدارى دهکات له شاردنهوهیان، نەویش رۇشنىبىرى ناوهنده (زال)، که ریگه و رۆلى بو نەهیشتوتەوه.

وهك پیناسهیهکی گشتى بو رۇشنىبىرى، دهگهريینهوه بو پیناسهکهى زانای نەنسرۆبۆلۆجى بهریتانى (نیدوارد تایلور) که دهلیت "پیکهاتهیهکی گشتیه، مهعریضه و برّواو هونهرو نەخلاق له خۆدهگریت، یان هەسوکوت و توانای تره، که مرۆق له ناو کۆمهنگهیهکدا وهریدهگریت"^(۳) بهم پیه بواری رۇشنىبىرى پانتاییهکی گهوره و فراوانى ژيانى فکرى مرۆقايهتیه، تیروانینهکانیش زیاتر تیروانیکی کۆمهلناسانهیه و ئەو دیارده باوانهى ناو کۆمهنگه له خۆدهگریت و زیاتریش رهگهزو توخمهکانى زمان-بیر-دابونهریت و باوهرو نایین و کلتورو زانست و هونهر، دهگریتهوه.

یاخود کاتى (عبدالله الغدامي) وهسفى رەخنەى ئەدەبى دهکات، که یهکیک له "خهوشهکانى گوتار له رهخنەى ئەدەبیدا خوخریکردن بووه به جوانناسیهوه بهبى ئەوهى ناوړ له ویتز بداتهوه"^(۴)، چونکه رهخنەى ئەدەبى زیاتر پهيوهست بووه به سفهتى ئەدەبیهتى ئەدەبهوه جوړه گه مەیهکی تیاکراوه، و وینهکانى ناحهق خراوته شوین وینهکانى حهق، ئەم حالهتهش هوکاره بووه بو گه شهسەندنى ئەو جوړه نەسەقه. ههروهها رای (ارثر ایزابغر) لهسەر رهخنەى رۇشنىبىرى ئەوهیه که "چالاکیه و له مهودایهکی مهعریضى تاییهتدا نیه، رهخنهگر چه مک و تیورهکان بهسەر هونهره بهرزو جهماوهريهکاندا پراکتیزه دهکات، کاریکی بهیهکداچوو و هاوناهاهنگ و فرهیبى له رادهبدهره، بواره جیوازهکانیش دهبنه سهرچاوهى رهخنهگرانى رۇشنىبىرى و چه مک و رای جوړبه جوړ بهکار دههینن"^(۵). هەر لهسەر زاراوهى رهخنەى رۇشنىبىرى

⁽¹⁾ عزالدين المناصرة، النقد الثقافي المقارن، وزارة الثقافة، عمان-الأردن، ط۱، ۲۰۰۵م، ص ۱۰.

⁽²⁾ عبدالله الغدامي، النقد الثقافي، المركز الثقافي العربي، المملكة المغربية، الدار البيضاء، ط۱، ۲۰۰۰، ص ۷۶-۷۷.

⁽³⁾ زكي ميلاد، المسألة الثقافية، من اجل بناء نظرية في الثقافة، المركز الثقافي العربي، الدار البيضاء، المغرب، ط۱، ۲۰۰۵، ص ۱۳۵.

⁽⁴⁾ عبدالله الغدامي: النقد الثقافي، المركز الثقافي العربي، المملكة المغربية، الدار البيضاء، ط۱، ۲۰۰۰، ص ۱۱۲.

⁽⁵⁾ عبدالله الغدامي: سهرچاوهى پيشوو، ص ۲۹.

لاي (فنسنت لیتج) له بواره کانی سوسیولوژی او میژوو و سیاسه تدا گرنگی به گوتار نه دات ، که نه م خه سله تانه ی هه یه (۶) :

۱- نه مجوره ره خنه یه ناچیتته چوارچیوهی پویننکردنه وه و روو له کرانه وه ده کات و له ناستی دامه زراوه بییدا نامینیتته وه و به سهر هه موو دابونه ریتی دامه زراوه بییدا تیده پهری.

۲- ریساکانی نه م ره خنه یه له رووی ته نویلی ده قه کان و لیکدانه وهی میژوو بییدا سوود له تیوره کانی شیکردنه وه و هرده گریت.

بهم پییه به رزیوونه وهی نه مجوره رۆشنبیرییه تا راده یه ک کاریکرده سهر به های ره خنه ی نه ده بی و به های توینینه وه کانی هونه ری و شیوازگه ری و جوانناسی.

شیکردنه وهی ره خنه ی رۆشنبیری فراوانه و به ره و جوته ی ژیان و خویندنه وه یه کی به ره مهینه رانه

ده چی و کاریگه ریشی له ریگه ی سیاقه وه یه ، به شیوه یه کی تاییه ت گرنگی نه دا به هه نومهرجی به ره م (محیط الانتاج) واته نه و دوخه ی که ده قه که ی دروستکردوه و کاریکردوته سهر خودی ده قه رۆشنبیرییه که ، زیاتریش سهر مایه و ده سه لات و نامرازه کان نه بنه هوکاری به رزی و نزمی ده ق.

ناما نجی لیکوئینه وه کانی دوا ی بونیادگه ری و نه م لیکوئینه وه یه ش نه وه یه که ده قه نه ده بی و هونه ری و رۆشنبیرییه کان بچنه ناو بازنه ی کومه لایه تی و سیاسی و شارستانیه وه ، تیشک بخه نه سهر هه نومهرجه رۆشنبیرییه کان به سیفته تی نه وهی که شتیکی گشتیه ، نه ک پویننکردن و پهراویزکردنیان ، که رۆشنبیری ناوه ند (دامه زراوه یی) پهیره ی ده کات ، مه به سته که ش سیاسیه نه ک مه عریفی ، که به شیوه یه کی ناراسته خو به شداری نایدوئوژی ده که یین له تیوری سیاسیدا ، زیاتر له وهی تیوریک بنیات بنین که رۆشنبیری بیت. له بهر نه وه رۆشنبیری دوا ی بونیادگه ری زیاتر مامه له کردنه له گه ل گه شه ی کومه لایه تی و رۆشنبیری و سیاسیدا ، وه ک له وهی سیفته تی نه ده بیه تی ده قه کان له بهرچاو بگری ، نه میش بو کاریگه ریتی جیانه گری ده گه ریته وه.

به شی دووهم

دیاریکردن و ده رختنی نه سه قه کانی ره خنه ی رۆشنبیری لاي (قوبادی جه لی زاده):

بو ده ستیشانکردنی پیگه ی شاعیرانی کورد له مهیدانی ره خنه ی رۆشنبیرییدا په نا نه به یینه بهر نه و نه سه قه شیعیزانه ی که له ناو نویگه ری نه ده بی کوردیدا سه ریانه له داوه و بوونه ته بنیاتیکی رۆشنبیری و گوتاریکی بالا ، ره نگدانه وه شیان له ناو ده قه شیعییه کانددا دوو جوړ مهودا له خو ده گریت یان دوو جوړ نه سه ق ده بینریت نه ویش شاراووه ناشکرایه ، که شاراووه دژی مهنتی ناشکرایه .

نه م مهیدانه شدا (قوبادی جه لی زاده) تاکه شاعیره بویرانه گوتاره که ی خو ی ناراسته ی نه و نه سه قه بالایانه ده کات و گومان و لیلی ده خاته سه ریان و به ره و خانه ی پرسیاریان ده بات ، بی گویدانه نامرازه کانی سیاسی و کومه لایه تی ، به هو ی فوومی ژن و به میینه کردنی ده قه کانییه وه و قسه له سهر

(6) عبدالله الغدامي: سه چاوه ی پیشوو، ص ۲۹.

پهراویزبووهکانی ژیان دهکات، شاعیر به‌هایه‌کی نوی نه‌داته گوتارو به‌رهو کرانه‌وهو و مرؤقاییه‌تیا ن دهبات خودی شاعیریش خوی له‌سه‌روو هه‌رمه‌که‌وه ده‌بینری و گوتاره‌که‌شی ناراسته‌ی نه‌و نه‌سه‌قه بالایانه دهکات و تیکیان ده‌شکینی و به‌رهو سستمییکی تر جوئه دهکات، وه‌ک خوی ده‌ئیت "نه‌گه‌ر به‌گشتی سه‌یری لایه‌نی که‌لتوری و فهره‌نگی کوردی بکه‌ین ده‌بینین کومه‌ئیک نه‌سه‌ق و دیارده‌ی زال تییدا بالاده‌سته‌و ره‌نگیداوه‌ته‌وه، زیاتریش سه‌رچاوه‌که‌ی هه‌ئسوکه‌وت و نه‌ریت و ژیا ن رۆژانه‌و زۆرجاریش یاساکانه، ده‌بنه‌ خه‌وشیکی تاییه‌ت. ئیره‌وه نایه‌کسانی و نارۆشنی له‌ناو نه‌ندامانی کومه‌ئدا بلاوده‌بیته‌وه و هۆکاره‌که‌شی بالاده‌ستی گوتاری ئاینی و کومه‌لایه‌تی و سیاسییه‌که به‌هه‌مان تیگه‌یشتنه‌وه نه‌ندامانی کومه‌ل سه‌یری ره‌گه‌زی ژن ده‌کن، نه‌مه‌ش باشترین به‌نگه‌یه بو‌ئیمه له‌م روه‌وه بتوانین بو‌چوونه‌کانی خۆمانی تییدا ده‌ربهرین و بیسه‌ئینین که‌ فهره‌نگی کوردی له‌م سه‌ده‌یه‌دا پیویستی به‌ ناراسته‌یه‌کی پیچه‌وانه‌ی له‌م نه‌سه‌قه زالانه‌ هه‌یه، بو‌یه منیش زۆرینه‌ی ده‌قه‌کانم له‌سه‌ر تابووه‌کانی کومه‌ل و ژن و دیارکردنی په‌راویزبووه‌کانه" (٧)

زیاتر نه‌وه‌ی له‌ ده‌قه‌کانی قوبادی جه‌لی زاده‌ ده‌بینری و ده‌رده‌بهری ده‌گه‌ریته‌وه بو‌ سستمیک یان بنیاتیکی ده‌لالی که‌ چه‌ندین بیروبو‌چوون له‌ خو ده‌گری، خویندنه‌وه‌و شیکردنه‌وه‌شیان به‌مه‌به‌ستی ناشکرکردنی خودی مه‌عریفه‌یه تا به‌شیوه‌یه‌کی داخراو نه‌مینیته‌وه، بو‌یه به‌ پیویستمان زانی که‌ (ره‌خنه‌ی رۆشنبیری) پیناسه‌و پراکتیزه‌ بکه‌ین به‌سه‌ر ده‌قه‌کاندا، که‌به‌شیکی ره‌خنه‌ن له‌ که‌لتورو فهره‌نگی کوردی. یه‌کیک له‌و بنه‌ما رۆشنبیریانه‌ی گرنگی پیده‌دریت له‌دوای جیهانی نویگه‌ری جولانه‌وه‌ی ژنانه (feminist) و ده‌لاله‌ت له‌چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌کی په‌یوه‌ستدار ده‌کات (٨) :

١- نادیا ری ژن له‌ وینه‌ زمانیه‌کان invisibility of women

٢- نیرینه وه‌ک پیوه‌ر maleness as norm

٣- کردنه‌وه‌ی کۆدی وشه‌ی نیرینه encoding of male worldview

له‌م بو‌چوونه ره‌خنه‌ییانه له‌ ناوه‌راستی شه‌سته‌کانی سه‌ده‌ی بیست له‌گه‌ل بواره‌کانی تری ره‌خنه‌ی رۆشنبیرییدا ده‌رکه‌وت و هوشیاریه‌کی رۆشنبیری گرنگ به‌ژنان درا، به‌تاییه‌تی له‌ رووی به‌شداریان له‌ بواره‌کانی سیاسی و کومه‌لایه‌تی و نابوری تا گه‌یشته‌ نه‌و راده‌یه‌ی که‌ ره‌خنه‌ی ژنان ببیته‌ ئیکی گرنگ له‌ لقه‌کانی ره‌خنه‌ی رۆشنبیری (٩)، له‌ دوای نویگه‌ریش ئیکۆلینه‌وه رۆشنبیرییه‌کان رووبه‌ریکی فراوانیان وه‌رگرت

(٧) چاویکه‌وتنیک له‌گه‌ل (قوبادی جه‌لی زاده‌)دا، پۆژی (٢٠٠٩/٢/٢).

(٨) باقر جاسم محمد، مطارحات في النقد الثقافي، الاديب، مؤسسة ثقافات العراقین العدد ١٦٥، السنة الخامسة ١٦ نيسان ٢٠٠٨، بغداد، ص ٥.

(٩) عزالدين المناصرة، النقد الثقافي المقارن، وزارة الثقافة، عمان، الاردن، ط ١، ٢٠٠٥م، ص ٣٢٢.

به تاييه تي له نه وه ته كاني سه دهی بيسته مدا، زياتریش پيش ساى ۱۹۶۴ و دامه زراندى كومه لى بيرمه نكه هام له ژير ناوى Birmingham Center for Contemporary Cultural Studies. نهم ناوه نده به كومه ليك گورانكاريدا تيپه رپوهو گرنگيان نه دا به ره خنهى روشنبيرى، شان به شانى تيوره كاني ره خنهى ده قيبى و زمانى و گورانكاريه كاني دواى بونىادگه رى (۱۰)، كه ره خنه و پره نسپه جوربه جوربه كان له ره خنهى كوتاردا ته وزيفركران و پرسپاره كاني ره خنه زياتر به ره و قولبوونه وه و كرانه وه چوون و گرنگيشيان به په راويزبووه كان نه دا و درگاى تويزينه وه كان به رووى ره خنهى مرؤقيه تي و ديموكراسى و ژناندا كرايه وه، به هيچ شيويه كه په يوه ست نه بوون به ياسا و ريسا كاني ره خنهى دامه زراوه يى و باوره يشيان به فره يى روشنبيريه كان هه بوو، به تاييه تي كاتيک كيشه و مه سه له كاني ژنان، ره شپيسته كان رهنگ و ره گزو جيندهر له دهره وه يي كه اته به مانايه يى كه "هونه رو نه ده بى دواى نويگه رى يان دواى بونىادگه رى سفاتىكى رووخسارگه رانه و سه رنج راکيش و سفاتى ئيستاى پيوه دياره و كارى گه رانه و به شيويه كى كاتيه و له لايهن ده سه لات و كه رتى تاييه ته وه به كارديت (۱۱).

يه كيك له و چه مكانه يى كه ئيمه مه به ستمانه و ده مانه وييت له ره خنهى روشنبيرى كورديدا و له ناو ده قه نه ده بيه كان جيگاي بكه يينه وه نه وه يه كه نه سه قه روشنبيريه كان بدوزينه وه مه به ست و بوچوونه كانيان ديارى بكه ين نه وييش ره خنهى ژنانه له ناو ره خنهى روشنبيرى كورديدا، هه ر وهك و تمان له شه سته كاني سه ده ي بيسته مه وه سه ريه ه لداوه و شيويه كه بووه، له ره خنه و پرسپاره لسه ر ژنان كه ئيستا وهك ميتوديك كارى له سه ر ده كريت و په يوه سته به پرسپاره كاني جيندهر وه Gender وهك ژماره ي ژنان به به راورد كردنيان به پياوان يان روئى ژنان له ده قه دراميه كاندا و به كارهيئانى جه سته ي ژن، يا خود ديدىكى پياوسالارى له دهق و ياسا و ريسا كاندا به رامبه ر به ژنان و دهر كه وتنى هوشياريان وهك كيشه يه كى سه ره كى، ئيره وه سى رووى ره خنهى ژنان به ديده كريت (۱۲):

۱- خوئندنه وه ي بنياتى كومه لايه تي له رووى مه عريفه و زانياريه وه.

۲- روئى زمان له سه پاندى نايه كسانى جيندهر.

۳- چه مكه جياوازه كان.

گومانى تيدا نييه مامه له كردن له گه ل ده قيكى نه ده بيدا به تاييه تي له ژير تيشكى ره خنهى روشنبيريدا، به ماناى نه وه ي كه "دهق له ناو سيقه سياسيه كه ي له لايه ك، هه روه ها له ناو سيقى خوئنه رو

(10) عبدالله الغدامي: النقد الثقافي، المركز الثقافي العربي، المملكة المغربية، الدار البيضاء، ط ۱، ۲۰۰۰، ص ۱۹.

(11) عزالدين المناصرة، النقد الثقافي المقارن، وزارة الثقافة، عمان، الاردن، ط ۱، ۲۰۰۵، ص ۳۲۳.

(12) عزالدين المناصرة، سه رچاوه ي پيشوو، ص ۲۳۸.

رەخنەگەردا ئەلەيەكى تر" (13)، واتە "دەق دەبىتتە نىشانەيەكى رۇشنىبىرى ئەناو ئەو ئەو سىياقە رۇشنىبىرى و سىياسىيەدا دەلەتەكانى بەرھەم دەھىئىت" (14).

ئەگەر ئەرووى رەخنەيەو بەروانىنە خوئىندەو رۇشنىبىرىيەكان، بۇمان روون دەبىتتەو كە دەقە ئەدەبىيەكان پىكھاتەي كۆمە ئىك وئىنەي ھونەرى و ئىستاتىكىن و ھەك دياردەيەك بەسەر رووبەرى دەقەكانەو ديارن، بەلام ھەر ئەمانەش دەبنە ھەنگرى نەسەقى شاراوو پەيوەستن بە ئايدۇلۇژیەت و رۇشنىبىرى و كۆمە ئەو، ھەر بۇيەش (تېرى ئىگلتون) وای دەبىنى كە "خستتەرووى ئايدۇلۇجىاي دەق ئەشيوەي فۇروم دارشتىكى تايىبەتدا، تىكەل بە زمانى سادە دەبى و ئەگەل زماندا دەبىتتە پروسەيەكى جىاوازی مانا" (15)، كاتىك رەخنەگى رۇشنىبىرى مامە ئە ئەگەل دەقە ئەدەبىيەكاندا دەكات، كىشەيەكى زورى گوتارە جىاوازەكان دەكەونە روو، يان زور مانا و پىناسەي جىاوازی ئايدۇلۇجىەت ئەناو مەدئولەكاندا سەرھەئەدات، بەو پىيەي ھەمىشە نامازەو نىشانەكان ئەناو دەقى ئەدەبىيەكە شاراوو دىالىكتىكىدان، كە ئەرپىگەي نەسەقەكانەو ئەدايك دەبن و دەچنە دۇخى دژايەتى كەرنەو ئە پىناو جىيەئىكى بابەتيدا، ھەرەك (پول دى مان) نامازەي پىكردووە كە "فۇرمى ئەدەبى ئە نجامى بەيەكدا چوونىكى دىالىكتىكىيە ئەنىوان بونىادى بۇچوونەكاندا پىش ناسىن و مەبەست ئە گشتىيەتى پروسەي تەئولكەردندا" (16)، بەمجۇرە تىرپروانىنى گشتى نامازەيە بۇ نەسەقە بەيەكدا چووەكانى ناو دەقى ئەدەبى، كە ئەناو ياندا نەسەقى ئايدۇلۇجى بەرھەم دەھىئىت، ئەویش بەھوى پەيوەندىيەكى توندەو كە دەقى ئەدەبى دەبەستىتەو بە نەسەقى ئايدۇلۇجى شاراوو، ھەموو ئەمانەش دياردەيەكى رۇشنىبىرىن و بەھايەكى سىمانتىكىيان ھەيە، ئەویش بە تەوزىفكەردنى "رەگەزەكان ئەناو سىستىمى پەيوەندىيەكاندا، كە پەيوەست دەبن بە ياسا دەلەبىيەكانەو، كۆدەكانىش بەشيوەيەكى راستەوخۇ دەركىيان پىناكرىت ئە ئەزموونەكەدا" (17)، بۇيە "راقەكەردنى نەسەقە رۇشنىبىرىيەكان و نامازە ئايدۇلۇجىيەكان ئە بونىادى دەقدا، پىويستى بە پىكھىنانىكى مەعرىفى ھەيە ئەلەيەن رەخنەگروو تا بتوانىت چەمەك و نەسەقە رۇشنىبىرىيەكان بخوئىتتەو بە خوئىندەو بەيەكى رەخنەگرانە، تا نەسەق و دەلەتەكان بە فىكرىكى ئايدۇلۇجى ئەكىشە كۆمەلەيەتتە جىاوازەكاندا

13 يوسف سليمان، النسق الثقافي (قراءة ثقافية في أنساق الشعر العربي القديم)، عالم الكتب الحديث للنشر والتوزيع، أريد، ط ١،

٢٠٠٩، ص ١٦٦

14 سەرچاوەی پىشوو، ل ١٦٦

15 تىرى ئىجلتون، النقد والأيدولوجية، ت: فخرى صالح، المجلس الأعلى للثقافة، القاهرة، ٢٠٠٥، ص ١١٢

16 بول دى مان، العمى والبصيرة، مقالات في بلاغة النقد المعاصر، ت: سعيد الغانمي، منشورات المجمع الثقافي، أبو ظبي، الإمارات

العربية المتحدة، ١٩٩٥، ص ٦٤

17 النسق الثقافي (قراءة ثقافية في أنساق الشعر العربي القديم)، ص ١٦٨

بدۆزیتەوه" (18). ئەم ڕووه تىگە يشتنى ئايدۆلۆجى ئە رەخنى رۆشنىبىرىدا ڕوون دەبیتەوه، بۆيە ئىرەدا دەبىنين كە (قوبادى جەلى زاده) ئەدەقى (هە ئە بجه) دا دەئیت :

هە ئە بجه

سمۆرەكانى هە ئە ب ج ه،

بە عەرەبانەى كە

م

ئەن دام

بە گۆچان،

بە دارشەق،

دەچنە بەر خویندن!! (19)

شۆينى هە ئە بجه لای قوباد بونىاديكى قووتەو نموونەى نەسەقى ئايدۆلۆجىيە، كە پەيوەستە بە هە ئويستى شاعىرى سىياسىيەوه ئە كيشەى هە ئە بجهدا. شاعىر هە ئە بجهى وهك (شوين) ئەدەقەكەدا تەوزيف كردوو بەرامبەر ئەو گۆرانكارىيە گەورەيەى ئە ميژوويەكى دىيارىكراودا ڕوويداوه، ئەسەر دەستى ڤژيمىكى رەفتار فاشيدا.

شوين (نەسەق) هە وئەيهەكى نىگە تيف پيشان دەدات، (شوين) ئاماژەيەكە بۆ ئەناو بردنى ژيانى مرۆقەكان، ئامادەيى مرۆقە ئە (شوين) دا بۆتە بىبابانىكى ڤووت و مانای ژيانى تيدا نىيە، چونكە (شوين) گۆراوه بۆ ژيانىكى ڤر ئە ترس و توفىن، پەيوەندىيە رۆحىيەكانى (شوين) كە بۆ ئەندامانى كۆمەنگە ئەسەر بنەماى خۆشەويستى و هاوړيەتى بووه، ڤووخواوه دارماوه، هەر وهك (گاستون باشلار) دەئیت "شوين ئە رۆشنىبىرى مرۆقايە تيدا پەيوەستە بەو بەها پارىزگارىيەى كە هەيهەتى و دەبیتە بەهايەكى پۆزە تيف" (20). (شوين) ئەدەقى (هە ئە بجه) قوبادى جەلى زادهدا تەنھا شىعر نىيە و جىاواز بىت ئە نەسەقى ئايدۆلۆجى ئە جەستەى دەقدا، بەئكو سنوورى وئەى (شوين) تيدە پەرىنيت و بەرەو ناراستەيەك دەبۆيت هەموو مەودا هيمايى و وئەكانى وهك (سمۆرەكانى، ... بە عەرەبانەى، كەمەندام، بە گۆچان، بە دارشەق) ئەناو بونىادى دەقدا رىگە بە ئىكۆتەر دەدات بۆ راقە كردنى وئەكان ئە ژيەر تيشكى رەخنى رۆشنىبىرىدا، كە نموونەى نەسەقى ئايدۆلۆجى و كۆمە لايەتىن و بەر جەستەى هە ئويستى سىياسى و كۆمە لايە تىيان كردوووه شاعىر بە كارىهيناون بۆ بەرەنگار بوونەوى بىرى سەركوت كردن و كوشتن و ڤووخاندن و كەمكردنەوه ئە بەهاى

18 سەرچاوهى پيشوو، ل ١٦٨

19 قوبادى جەلى زاده، چەميد بەتەنيا پىاسە دەكات، دەرگای چاپ و بلاوكردنهوى ئاراس، هەولير، چ ٢، ٢٠٠٧، ل ٥٦٦

20 غاستون باشلار، جماليات المكان، ت: غالب هلسا، وزارة الثقافة والإعلام، بغداد، ص ٣٧

مرؤقايه تي، بؤيه دهبيت ره خنه گري رۇشنبيري هه ئويسته يان له سهر بکات و له په راويژبوون رزگاريان بکات، چونکه هه ريه که له و نه سه قانه ي سهر وه بونياديکي فيکري و ئايډولؤجی و رۇشنبيريان تيدايه، بيرؤکه ي شاعيريش پرؤسه يه کی ئاؤزي (په رتبوونه به هؤي نه سه قه کاني عه ره بانهي که منه ندام، گؤچان، دارشهق) ده لاله تي رووخان و په رتبوون و هيماي گه وري نيگه تيشن له سهر خه لکی هه له بجه، که له چرکه ساتيکي ژياندا سهر له بهري به هاگان تیکشکاون، واته (مرؤق - شته کان) بوونه سيمبولي نه هاهمه تي له ميژوودا، به لام شاعير له و قه ناعه ته جاريکي تر تیکده شکينييت، پرؤسه يه کی دژ به په رتبوون ده جوئييت، نه ویش پرؤسه ي (بنياتان) ه، واته که منه ندامان به شدار ده کات و مرؤقو شته کان له سيمماو جه وه ردا ده بنه وه به شيك له بيرکردنه وه و خه سلته و به هاگانيش مانا و ده لاله ت و ورده گرنه وه، نه ویش به هؤي نه سه قی "ده چنه وه بهر خويندن"، که گيرانه وه ي شارستانيه ته بو (شوين، هه له بجه).

قوبادي جه لي زاده له ده قی فؤرمي (شمشير) دا دوو ويينه ده خاتهروو له يه که فؤرمدا نه ویش ويينه ي (شمشيري باوک و ميږد) دوو هميشيان (شمشيري ته لاق، هه روه ک ده ئييت :

ئه ي مه حکوم به شمشير، شمشيري باوک

ئه ي مه حکوم به شمشير، شمشيري ميږد

ئه ي مه حکوم به شمشير، شمشيري ته لاق

هه ردوو ويينه که ده چنه ژير تيشکي ره خنه ي رۇشنبيرييه وه و ده بنه نموونه و نوينه ري نه سه قی کومه لايه تي و هه نگري بؤچووني شاراوه، ده سه لات له هه ردوو ويينه که دا ده که ويته دست پياو و نه ويتر دژه که ي به ره و خانه ي په راويژبوون ده چييت، واته هه ره له ده سه لاتي باوک سالاري و هيماي ميږد ته لاقه وه تا ده گاته خواسته ئايډولؤجی و کومه لايه تي و ره وشتييه کان، که ناماده بوونيکي هه ميشه يي و خوديکي بالادست راده گه يه نييت و سيفه تي کوني عه شيره تگه ري به يان ده کات، به مجوره جيهاننيک ناماده ده کات له ناو زه مه نه که دا که دژي جيھاني نه وانيتره و ده بنه سووته مه ني نه ويتر، له لايه کی تریشه وه به هايه ک ده داته دامه زراوه رۇشنبيرييه سه پينراوه کان، که تواناي به رهنگار بوونه وه ي نه واني تر که مده کاته وه له به رامبه ر روودا وه گاندا.

واته شاعير راسته و خو نه سه قه نامه عريفيه کاني رۇشنبيري کومه لي کوردي (باوک، ميږد، ته لاق) راده گه يه نييت و وه ک پيه وريکي کومه لايه تي و ئايني چه سپاو لييان ده روانييت، که رووبه رووي پرسياي فه لسه قی ده بيته وه، له کاتيکدا وينه شيعرييه کاني ناو ده ق به جيگير ده زانييت له کايه کاني ژياندا، بؤيه ره خنه گري رۇشنبيري له ده ره وه ي نه م هاوکيشانه به رده وام ده بييت و پيي قبول نييه مه دلونه کان بالو چه سپاو بن و ده يه وييت کوډه شاراوه کاني ناو نه سه قی (شمشير) به ره وه هه ئوه شاننده وه به رييت، که به به شيك له ديارده کومه لايه تيبه کاني داده نييت، بؤيه شاعير به هه لچوونيکي زوره وه په نا ده باته بهر (ژن) وه که نه سه قی يکي رۇشنبيري سه يري ده کات و ده ئييت :

ژن

دره ختیځم له دۆزه خه وه هه لاتووم

ږامته کینه نهی

ژن

با گه لا ژه هراوییه کانی رۆحم،

هه ئوه

ری ن!.. (21)

وینهی (ژن) له شیعره کانی قوبادی جهلی زاده دا نه سه قیځی نایدولوجییه و بهرجه سته ی هه ئویستیځی شوږشگیرانه ده کات دژی وینه کانی پیاوو نااماده یی ژن، که بوته نه سه قیځی رۆشنبری له ناو نه و بنیاته کومه لایه تییه ی که ژنی کوردی تیدا ده ژی، بویه له سه ره تاوه پیویستمان به پرۆسه یه ک هیه نه ویش پرۆسه ی چاکسازی کومه لایه تییه، بونه وه ی چیتر تاکه کانی کومه ل و له ناویاندا تاکی ژن مافه کانی پیشیل نه کریت، له بهر نه وه "نه سه قه کومه لایه تییه کان جیانا بنه وه و سه ره به خو نین له گه ل دیارده خودییه کاندا" (22) و چه مکه زمانیه کانیش به شدارن له نااماده یی وینه ی (ژن) دا، چونکه به ره مه ی دامه زراوه کومه لایه تییه کانی کومه لگه ن و زمانیش په یوه ندییه کی به تینی هیه له گه ل رۆشنبرییه مادی و مه عنه وییه کاندا، زوریش له زمانناسان جه خت له سه ر نه م په یوه ندییه میژوو ییه ده که نه وه، چونکه زمان "به ره مه ی کومه لگایه، گه شه سه نندی شی په یوه سته به ده ورو به رو میژوو و رۆشنبری و کومه لایه تییه وه" (23).

زمان ره نگدانه وه ی رۆشنبری کومه لگا و شارستانیته که یه تی، که نه مه ش ده بیته هو ی زیاتر به هیژبوونی دهق، چونکه ره نگدانه وه ی ناسو ی مرۆفایه تی و رۆشنبرییه، بویه ش سیاقی شارستانیته تی ده قیځی نه ده بی سه رچاوه ی خویندنه وه ی جوړاو جوړه و به ره و کرانه وه ده روات، به رای (نه مبرتو ئیکو) دهق ده بیته دوو به شه وه: "دهقی داخرا و دهقی کراوه، دهقی کراوه ش نه وه ده قه یه که وه لامده ره وه ی خوینه ره بو به ره مه ییانی ده لاله ت، دهقی داخرا و که متر وه لامده ره وه ی خوینه ری تیدا یه" (24)، به مجوره دهقی کراوه له تیوری خویندنه وه دا فه زایه کی ده لالی هیه و توانای راقه کردنی تیدا یه، به لام دهقی داخرا و له سنووری ته فسیر کردنی وشه و راقه کردن ده رنا چیت.

21 شهید به تهنیا پیاسه ده کات، ل ۴۱۰

22 ظاهر لطیف کریم، إنتاجية الأنساق المعرفية عند أحمد كرنو - دراسة في النقد الثقافي، سردم العربي، العدد ۱۰، ۲۰۰۵، ص ۵۰

23 ميشال زكريا، الألسنية - علم اللغة الحديثة، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع، بيروت، ط ۲، ۱۹۸۳، ص ۲۸۰

24 أمبرتو إيكو، القارئ في الحكاية - التفاعل التأويلي في النصوص الحكائية، ت: أنطون أبوزيد، المركز الثقافي العربي، الدار

البيضاء، ۱۹۹۶، ص ۷۰، ۷۱، ۷۲

نەسەقى (ژن) مېينە، نەسەقىكى رۇشنىبىرى و ھەنگرى كۆمە ئېك تېروانىنى ئايدۇلۇجىيە، كە دۇخىكى مېژووىى حوكمى بەسەردا كىردووو و راستەقىنەى كېشەو مەملانىكانى نېوان شاعىرو كۆمەنگەكەى دەرختووو، كە سەرچاوەكەشى دەسەلاتى سىياسى و ئاينىي و كۆمەلايەتییە، وەك جەوھەرىكى چەسپا و سەیر دەكرىت، چونكە وینەكانى (ژن) لەبونیادی كۆمەنگەدا دەكەوئتە ژئىر كارىگەرى ستەم و تۇقاندانەو لە رۇح و جەستەدا. لېرەو قوبادى جەلى زادە بە جیھانبىننىيەكى نوئو شۆرشىكى كۆمەلايەتى بەرپادەكات.

خودايە...

لەرۆژى ئاگردا وەك يەكن،

ئەوانەى خوینی خاک دەریژن

ئەوانەیش خوینی رەز؟

خودايە

لەرۆژى ئاگردا وەك يەكن

ئەوانەى خوینی ژن دەریژن

ئەوانەیش لېوى ژن ماچ دەكەن

خودايە

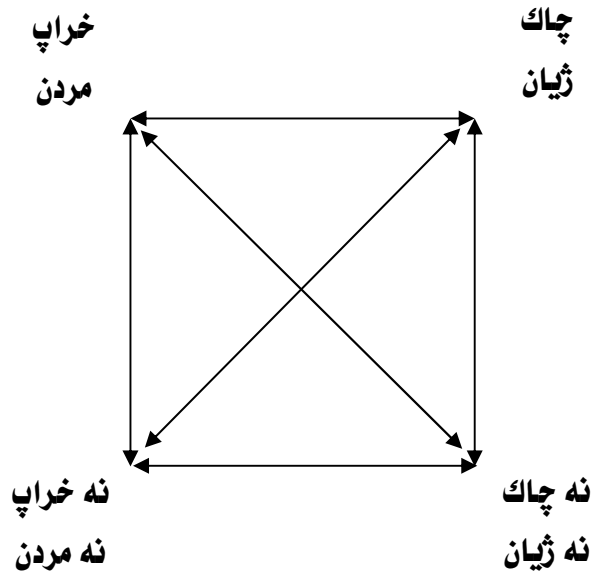
وەك يەكن؟!... (۲۵)

جاریكى تر قوبادى جەلى زادە جۆرىك لە بەیەكدا چون دەبىنیت كە (ژن) وەك نەسەقىكى ئايدۇلۇجى و رۇشنىبىرى بەھوى (زەمەن) و (شوین) ھو دوو نەسەقى ئايدۇلۇژى دژ بەیەكى بەرجەستە كىردووو، یەكەمیان وینەى "ئەوانەى خوینی ژن دەریژن"، دوو مېشیان "ئەوانەى لېوى ژن ماچ دەكەن". یەكەمیان نمونەى نەسەقىكە دەلالەت لە سیستەمىكى زال دەكات كە ئەناو مرۇقەكاندا بەرجەستە بوو، دوو مېشیان نمونەو نوینەرى بەرجەستە بوونى نەسەقىكى ئىجابى و ھەئویستی مرۇقايەتییە لەسەر بنەماى راستگویی بە بیچەوانەى مەنتىقى ھیزەو. شاعىر باوهرى بە دوو ھیزیان بە دوو جیھان ھەیە، كە جیھانى خېرو شەرن ئەناو كۆمەنگەى كوردیدا، بەلام شاعىر چون دەتوانیت ھاوسەنگیەك بخاتە نېوان ئەو دوو ھیزەو، نەو ھەش روونە كە ھەردوو ھیزەكە پەرورەدى كۆمەنگەى باوكسالارى و فەرمانەكانیش زادەى بىرى خودەكانیەتى. كەواتە نەسەقى یەكسانى لە نېوان بکەرەكانى چاكە و خراپەدا لېرەو ئەوى وەكو یەكە و فۆرمەكان جیاوازیان نیە، زەمەنەكەى ئەمرۆش ئەو دەردەخات كە "گۆرانكارىەكانى دەرەو وەك گۆرانى فۆرمىك بە فۆرمىكى ترە یان فۆرمى كۆتایی دەچیتە شوین یەكەم بەبى ئەو ھەى راستەقىنە بیئ (۲۶)".

(25) شەھید بەتەنیا پیاسە دەكات، ل ۲۸۱.

كاتى شاعير دەق دەنوووسى پەيوەست نابى بە حالەتى مەنتىقەوہ تا جوكمى ئاگايى خوى بدات، زياتریش رینمایبەکان نەسەر بنەماى ناوہوى شاعیرہ، شاعیر بە پيى ئەو زەمەن و شوینەى تىبايەتى سۆزى دەبزویت، واتە بۇ ھاوسەنگى چاکەو خراپە دەگەریت لەگەن پیاو و ژندا لە پانتايى رۆشنبیرى کوردیدا و ئەيەوویت بیسەلینى کہ رۆشنبیرى کۆمەنگەکەى ھاوړايە لەگەن ژاندا و کەسانیک ھەن سەرقائى پرۆسەى مەعریفەن، چونکہ ئەوہندەى رەشبینى و نایەکسانى و خراپى لە پيشەوہیە ئەوہندەش پرۆسەى مەعریفى بوونى ھەيە، لەناو کلتورى رۆشنبیرى کوردیدا، بۆيە شاعیر دەنگ بەرز دەکاتەوہ، ھەرۆک لە چوارگۆشە سیمۆلۆژیەکەى گریماسدا دەبیینریت (۲۷) :

دەق شتیکی ھەستپیکراوی گشتیەو لەرگەى تاکەوہ سەرھەئەدات و گوتاری گەیاندن و کردە پیکدینى، بەمانای ئەوہیە تاک دەيەوویت مەبەستیەتى خوى بگەيەنى و بابەتیکی بەھاډار برەخسینى. ھەرۆک (محمد مفتاح) دەلیت "چۆنیەتى بەرھەمەینانى بابەت لە لایەن خودەوہ پيویستی بەجۆریک لە جوولە ھەيە، جا گران بى یان ئاسان" (۲۸). شاعیریش دەلیت:

(26) عثمان المیلود، شعریة تودوروف، دار القرطبة، الدار البیضاء، ط ۱، ۱۹۹۰، ص ۶۰.

(27) محمد ناصر عجمی، فی الخطاب السردی، نظریة کریماس (GREIMAS) الدار العربیة للکتاب، ۱۹۹۳، ص ۹۵.

(28) محمد مفتاح، دینامیة النص، المرکز الثقافی العربی، الدار البیضاء، المغرب، ط ۳، ۲۰۰۶، ص ۹.

مېژوو لاله، مېژوو كهره، مېژوو كویره
هابیل برای قابیل نه بووه؟
مېژوو سهربرده كانی خوی،
به درؤ دهگیریتته وه؟! ... (۲۹)

شاعیر نه ریتته كانی ناو كۆمه لگهی كوردی نیشانده دات، كه ههر له سهره تاوه بوونه رهفتاریکی
جیگیر، نهویش شهرخوازی و براكوژییه، كه تیکه ل به پانتایی رۆشنبیری نیمه بووه، له نه سهقه كانی
(هابیل، قابیل) هوه سهرچاوه یان گرتووه.

گوتاری ژن وهك ته وه ریک شاعیر ده گهریتته وه سهری و خودی ژنیش وهك دایکیك، هاورپییهك،
عاشقیك، تیکوشهریک، نیشتمانیك، شارستانییه تیک سهریر دهكات، یا خود نه و ژنه واقعییه نیه به قهدهر
نه وهی پره له کیشه و گریمانه ی جوراوجور، كه هه مووشیان له پیناوه دامه زانندیکی نمونه یی و سوسیولوجی
و مه عریفیادیه، بویه له دهقی (سهروو) دا نه ئیت:

سهروو

ههر وه ختی بچیتته نیو باغ

دره خته كان خه وانوو.

وهك سهرخوش، قوئیان

به سهر شانی به کتریدا، شور

ته نیا سهروو...

سهروو وهك پۆلیسیکی

به رده می دادگا

ههردهم،

ناماده باش؟! ... (۳۰)

نه وهی شاعیر ده بیهوویت له ناو كه لتووری رۆشنبیری كوردیدا باسی بکات، شیوهیهك له دهسه لاته،
یان نه سهقی دهسه لاته، كه له ناو نه ریتی كۆمه لایه تیدا بیروباوه ر ده گهریتته وه، پهیره ونه كرنیشی ده رچوونه
له حائه تی ناسایی، كه ده لاله تی نه سهقه كانی (پۆلیس - دادگا) دهسه لات ده گه یه نن و دامه زراوه ی فه رمین
دهنگه كانی دهق به رزو نزم دهكات كه زیاتر ژن رووبه روویان ده بیهووه وهك له پیاوان.

(29) قوبادی جه لی زاده، سهرچاوه ی پیشوو، ل ۳۸۰.

(30) قوبادی جه لی زاده، سهرچاوه ی پیشوو، ل ۵۸۹.

مامه له کردنی (قوبادی جه لی زاده) له گه ل گوتاری ژناندا به مه به سستی کیشه سیاسی و کومه لایه ته و روشنبیرییه کانه و پهرده لادانه له سهر گوتاری روشنبیری دامه زراوه یی (فه رمی) به زمانیکی شیعریی له گه ل جه سته ی ده قدا که شوینی روح و فکره خو ی ده گونجینی و ده ق به مبینه ده کات و حوکم به سهر گوتاری فه رمیدا ده دات.

به مبینه کردنی جه سته ی ده ق، نیشانه ی هه لچوون و گوران و یه کخستنه له گه ل بزووتنه وه ی روشنبیرییدا، که به ده رنیه له قوربانیدان و خه باتکردن بو گورینی نه و دوخه بو ژیانیکی نمونه یی.

فه یله سوفی فه ره نس (گاستون باشلار) له تیوره که ییدا ناماژه به مبینه کردنی ده ق ده دات و نه ئیت "باشترین تیپرامانی هه ریه کی که له ئیمه ی ژنان و پیاوان به مبینه کردنه" (۳۱) زیاتریش مه به سستی به مبینه کردن نه وه یه، که کومه ئی ته کنیکی شیعریه له کاتی بنیاتنانی ده قدا پیکدیت و وینه و خوازه تیا له دایک نه بی و واژه کانبش کومه ئی ده لاله ته جیاوازی گونجاون، که له گه ل ده ق و دیدی گشتیدا یه کتر ده برن و یه کده گرنه وه.

واته (قوبادی جه لی زاده) قسه له سهر خو شه ویستی ناکات به و شیوه یه ی که سۆزداری بیت به لکو قسه کردنه له سهر مانای نوی، جوانی ژنیش لای نه و وهک تابلویهک وایه که به وشه وینه کراوه، لای شاعیر جوانی ده ق له جوانی ژندایه و به بی نه و هیچ جوانیهک نیه، واته تیروانینه کانی مبینه بو جه سته ی ده ق، وهک (یونگ) ناماژهی کردوه "که زاراوه ی anima بو ره گه زی مبینه و animus بو ره گه زی نییره له خودی مرو قدا ژن یا پیاو، واته نه نیما و نه نیموس نمونه ی که سیتی ناوه ون و ته واواکه ری که سیتی ده ره وه یه، ده برینی animus به مانای پره نسپی بیرکردنه وه و رووی عه قلانیه، به لام anima مبینه به مانای ژیان و ویژدان و شوینی خوده له حاله ته داهینه رانه داو خولقیه نه ری هونه ری تاییه ته" (۳۲)، هه روه ها (فوکو) ش (anima نه نیما) ی به عه قلی هه لچوو (العقل المنفعل) داناه به رامبه ر عه قلی کاریگه ر (العقل الفعال) بو یه ش (فیگارو دوریه) ده ئیت "ته نه ا به شی مبینه له زماندا عه قلی هه لچوون نیه، به لکو نووسینیش عه قلی کاریگه ره و پره نسپی نییرینه یه له زماندا، ته نه ا خو شی خاوه ن راستیه کانه" (۳۳).

واته دوو ره گه زی هاویه ش که (ده ق-ژن) ی کوکرو دۆته وه، زمان و مبینه، ده رکه وتنی به مبینه کردنی ده ق نه و کاته یه، که جه سته ی زمانی شیعریی، به ده برینه نویکان و ره گه ز، ره وانیی ژیه کان ده رازینیتته وه،

31) گاستون باشلار، شاعریه احلام البقطة، ترجمة جورجسعد، بیروت، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع، ط۲، ۱۹۹۳، ص ۲۸.

32) فاطمة وهیبي، المكان والجسد والقصيدة، المواجهة وتجليات الذات، المركز الثقافي العربي، الدار البيضاء، المغرب، الطبعة الاولى، ۲۰۰۵، ص ۲۴.

33) ميشيل فوكو، الكلمات والاشياء، ترجمة مطاع صفدي و اخرون، بيروت، مركز الانماء القومي ۱۹۸۹-۱۹۹۰، ص ۵۵.

بەم پێیە هەردوو جەستەکە بەیەکدا دەچن و جەستە یەک نامادە دەکەن هەندێ جارێش جیا دەبنەوه و هەر جەستە یەکیەکیش بەهەر روویەکی تایبەت دەروات و ئەم ئە نجامەمان ئەدات: مێینە = زمان .
 ئەم راستییەمان لەم دەقە ی خوارەودا بو دەردەکەوی، کە (قوبادی جە ئی زاده) ناماژە ی پیکردوووه
 دەئیت:

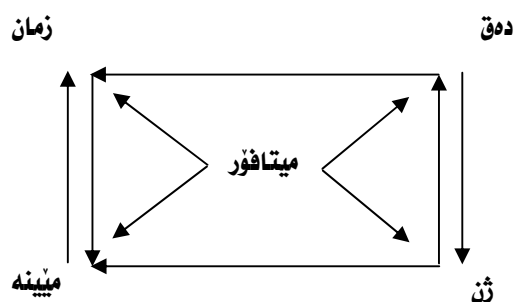
گۆی زهوی، بیابانیکی وشک بوو
 کە یەکەم جار بەژنی ژن و
 چاوی ژن و
 دەمی ژن و
 مەمکی ژنی بیینی،
 ئەبەر خودا پارایهوهو گۆتی:
 منیش شەنگەبی و
 دەریاچەو
 گۆستان و
 نوێتکەم، گەرەکە... (٣٤)

بە یوهستبۆون و مەملانیی نیوان ژن- دەق لای شاعیر پە یوهندیە کە زۆر جار سنووری نامینی، وەک
 یەک فۆرم دەقەکانی ئی پیکدینی و جەستە ی دەق بە وشەو دەربیرینی نوێ دەرازیینیتهوه هەرچەندە دەق وینە یە
 بە وشە بەلام بە مێینە کراوهو وشەو خوازەو دەربیرینی نوێ رازاندراوتهوه، ئیڕەدا ئەوه دەردەکەوی کە دەق =
 ژن، دەقیش ژنە مانای جوانی و دایکایەتی و خوشەویستی تیا یە (زمان) کە دەلالەت و واتای جۆر بە جۆر
 دەردەبری (٣٥)، و زمانیش مێینە یە.

(34) قوبادی جە ئی زاده، سیدارهکانی بەهەشت، کوردستان، سلیمانی، چاپی دووهم، ١٩٩٨، ل ١٥٣.

(35) الدكتور احمد حیدوش، شعریة المرأة و انوثة القصيدة، قراءة في شعر نزار القباني، اتحاد الكتاب العرب، دمشق، ٢٠٠١، ص ١٧٠.

هاوکیشه که به مجورهیه :

دهق = میینه

ژن زمان

واته جوانیه کانی دنیا له جوانی ژندایه، کومه لگهش به بی جوانی ژن هیچ سوودو به هایه کی نیه، بویه شاعیر رینمایی مروّف و شته کان دهکات تا نهو جوانیه بیاریژن و کلتورو شارستانیمان جوان بیّت. له لایه کی تریشه وه به رزیه تی (ژن - دهق) راده گه یه نی و کلتوری روشنبیری کوردیش به به رز راده گری. شاعیر نهو ژنه ی باسیده کات له مادده یه که ناوی شیعره، بوونی ژن له واقیعدا نیه و به ره می خه ون و نارزه ووه کانیه تی هه ولی دوزینه وه ی خه سله ت و ره گه زه جوانه کانه، له هه مان کاتیشدا گه ران به دوا ی مادده یه کدا که (زمان) ه به م پییه ژن لای شاعیر پیناسه و میژووی روشنبیری و شارستانیه تی تیا ده بیینته وه، واته نهو وینه یه ی که هه میسه ناماده بوونی هه یه و ته وریکه له ژیان و مردن و به شیکه له به ره م.

بویه نهو ژنه له دهره وه ی دهقدا بوونی نیه و دروستکراوی خویه تی، به بی بوونی دهقه که ش نه وانی تریش و سفات و جوانیه کانی ژنیش بوونیان نیه، نه وه شمان بو روئنده بیته وه، کاتی نووسه ران و ره خنه گران له سه ر میینه ی قوبادی جه لی زاده قسه ده کهن، که له هه مان کاتدا له دهره وه ی دهق یان له واقیعدا بوونی نیه، به لکو دهقی شیعی به میینه کردوه و شیعی ته تی به ره مه یناوه.

واته ره خنه گر له ریگه ی به میینه کردنی دهقه وه له ناو شیعی ته تدا ده توانیت (نه سه قی جوان) ی له ناو ره خنه ی روشنبیری دا به دی بکات، هه روهک (رولان بارت) له کتییی (لذة النص) دا ناماژهی پیکردوه که دهق جه سته یه کی میینه یه، نه میسه له دیدگای به یه کدا چونی جه سته ی (زمان - نووسین) وه هاتووه "۳۶". لی ره وه دهق وه لامده ره وه ی پر سیاره کانیه تی و هه میسه له گوراندا یه و وینه ی جورا و جور پیکدینتی، ناماری هه موو نه م وینانه ش له جه سته ی ژندایه و کیلگه یه کی ده لانی دروستکردوه و وینه به ره مه مدینتی، تابلویه کی هونه ریه به وشه، واته جه سته ی - ژن - بریتیه له باز نه یه کی گه وره و چه ندین باز نه ی بچووک، که وه لامده ره وه ی نویگه ری و کلتورو شارستانیه ت و روشنبیری کوردن.

(وهک قه تلی په پووله) ناویشانی دهقیکه له دیوانه که یدا و ده لیت:

دوژمن ولاتی لی زهوت کردم و
عه شیرتیش، ژن،
له سه ر گوی مه مکی هه ر شاخیک،

36) المكان والجسد والقصيدة، فاطمة وهیبه، ص ۲۶.

مینیك
له سهه لووتكهی سنگی ههه ژنیك
سههنگه ریك (۳۷)

زور جار هوکاره مادی و کومه لایه تیه کان، ده بنه ریگر له بهردهم ناما نهه کاندای، عه شیرهت یه کیکه له و کوسپانهی که بووه به ریگر له بهردهم روشنبیری ژناندا و هوکاری پیشیکردنه و نه سه قیقی نه زانینه له کلتوره که ماندا.

شاعیر جه خت ده خاته سهه نه و بهر به ستانه و به مینیك یان سههنگه ریکیان داده نی و هاوسه نگیان دهکات له گه ل دوژمندا، بویه کاتی پرؤفیسور (مینورسکی) وه سفی عه شیرهتی کورد دهکات و ده لییت "عه شیرهتی کورد پیکهاتهی دوو چینه، یه که میان شهه رکه ره کان که سهه روک و ناغاو خاوهن زهویه کانن، دووه میشیان جوتیاره کان" ۳۸، پیویسته له ناو نهه دوو پیکهاته خیله کیبه دا ژنی کورد بهر پرسپاریتی ناسنامهی خوئی رایگه یه نی، ههه وهک قویادی جه لی زاده هه موو نهه پیکهاتانهی عه شیرهت ره تده کاته وهه ناسنامهی ژن بهر زاده گری له ناو شاعیرانی کوردیشدا بووه به سیمبولیکی دوای نویگه ری.

چونکه تا نیستا "په یوهندی خیزانه کان له گه ل ناغاو عه شیرهته کاندای به شانازیوه باسده کریت و ده یانه ویت بنه به شیک له کیانیان" ۳۹، به لگه شمان زور له سیاسی و روشنبیران و ناسته نه کادیمی و دادوهرانی دادگا بهرزه کانی حکومهت گهراونه ته وهه په نایان بردوته بهر عه شیرهت گه ری بوونه سکر تیرو جیگری سهه نته ره عه شایریه کان و به عه قلیکی لاوازی کلاسیکیه وه کارده کن وه نهه رهفتاره بوته له که یه ک بو روشنبیرانی دوای نویگه ری و سهه دی بیست و یهک.

نهه نجام

لیکۆلینه وه که مان له دهقه کانی (قویادی جه لی زاده) که یشتوته نهه نه نجامانهی خواره وه:

۱- شاعیر نوینه رایه تی بزوتنه وه یه کی نهه ده بی نویی جیاوازی کردوه له روشنبیری کوردیدا و نه سه قه جوربه جوربه کانی وهک (ژن، پیاو، شوین، زهه من، عه شیرهت) له مه یدان لیکۆلینه وه که دا ره خه گر تیشک ده خاته سهه:

۲- قورمی - ژن - کاریگه ری قوولی هه بووه له پیکهانی گوتارو رووبه رووی بیری نوی و فرهیی بوته وه، توانویه تی سیسته میك بخاته شوین سیسته میك له ریگه ی به میینه کردنی دهقه کانه وه.

۳- زیاتریش پرسپاره کانی ره خه به رهه قولبوونه وهه کرانه وه چوون و بایه خیان به پهراویز بووه کان داوهه ده رگای توژیژینه وه که ش رووه ره خه ی مرؤقیه تی و دیموکراسی و دوای بونیادگه ری و ره خه ی ژنان کراونه ته وه، له لایه کی تریشه وه په یوهست نه بوون به ره خه ی دامه زراوه یی و باوه ریشی به فرهیی روشنبیره کان هه یه.

۴- دهقه کانی شاعیر و ناستی لیکۆلینه وه که ش هه لگری سفاتی دوای بونیادگه ری و ناسویه کی تریان به رامبهه ر گوتاری ره خه کردوته وه.

۵- به گشتی پرؤسه یه کی چاکسازی کومه لایه تی و روشنبیری راده گه یه نی به تاییه تی له سهه - ژنان - که کومه لگه وهک نه سه قیقی ناسروشت سهه یی دهکات.

۶- نه سه قه کانی ناو دهقه که جیانابنه وه له ژینگه و دهووبه ره سهه ره خه جیاواز نین له کومه لگه، ناما نه جیشیان چوونه ناو بازنه ی کومه لایه تی و سیاسی و شارستانی و تیشک ده خه نه سهه هه موو هه لومه ره جه روشنبیره کان به رامبهه ره به پیاوان.

(37) قویادی جه لی زاده، شههید به ته نیا پیاسه دهکات، ۲۷۸.

(38) عبدالستار طاهر شریف، المجتمع الكردي، دراسة اجتماعية ثقافية سياسية، منشورات جمعية الثقافة الكردية ۱۹۸۱/۵، ص ۳۵.

(39) عبدالستار طاهر شریف، سهه رچاوه ی پیشوو، ل ۳۵.

سه رچاوه كان

كتيب

١. احمد حيدوش، شعرية المرأة و انوثة القصيدة، قراءة في شعر نزار القباني، من منشورات اتحاد الكتاب العربي، دمشق.
٢. أمبرتو إيكو، القارئ في الحكاية - التفاعل التأويلي في النصوص الحكائية، ت: أنطون أبوزيد، المركز الثقافي العربي، الدار البيضاء، ١٩٩٦
٣. بول دي مان، العمى والبصيرة، مقالات في بلاغة النقد المعاصر، ت: سعيد الغانمي، منشورات المجمع الثقافي، أبو ظبي، الإمارات العربية المتحدة، ١٩٩٥
٤. تيري إيجلتون، النقد والأيدولوجية، ت: فخري صالح، المجلس الأعلى للثقافة، القاهرة، ٢٠٠٥
٥. رولان بارت، لذة النص، ترجمة د. منذر عباس، مركز الاتحاد الحضاري، ط١، ١٩٩٢.
٦. زكي ميلاد، المسألة الثقافية، من اجل بناء نظرية في الثقافة، المركز الثقافي العربي، الدار البيضاء، المغرب، ط١، ٢٠٠٥
٧. عبدالله الغداعي، النقد الثقافي، المركز الثقافي العربي، المملكة المغربية، الدار البيضاء، ٢٠٠٠م.
٨. عبدالستار طاهر شريف، المجتمع الكردي، دراسة اجتماعية، ثقافية سياسية، منشورات جمعية الثقافة الكردية، ١٩٨١.
٩. عثمان المبلود، شعرية تودوروف، الطبعة الأولى، دار القرطبة، الدار البيضاء ١٩٩٠.
١٠. عزالدين المناصرة، النقد الثقافي في الأدب المقارن، وزارة الثقافة، عمان - الاردن ٢٠٠٥م.
١١. غاستون باشلار، شاعرية احلام اليقظة، ترجمة جورج سعد، بيروت، المؤسسة الجامعية للدراسات و النشر و التوزيع، ط٢، ١٩٩٣.
١٢. فاطمة وهيبي، المكان و الجسد و القصيدة، المواجهة و تجليات الذات، المركز الثقافي العربي، الدار البيضاء، المغرب، ط١، ٢٠٠٥م.
١٣. محمد مفتاح (د)، دينامية النص، المركز الثقافي العربي، الدار البيضاء، المغرب، الطبعة الثالثة، ٢٠٠٦م.
١٤. محمد ناصر اعجمي، في الخطاب السرد، نظرية كريماس، الدار العربية لكتاب، ١٩٩٣م.
١٥. ميشال زكريا، الأسنوية - علم اللغة الحديثة، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع، بيروت، ط ٢، ١٩٨٣
١٦. ميشيل فوكو، الكلمات و الاشياء، ترجمة مطاع صفدي و سالم يفوت، و بدرالدين عروديكي و جورج اسطفان، بيروت، المركز الاتحادي القومي ١٩٨٩-١٩٩٠.
١٧. يوسف سليمان، النسق الثقافي (قراءة ثقافية في أنساق الشعر العربي القديم)، عالم الكتب الحديث للنشر والتوزيع، أربد، ط ١، ٢٠٠٩

ديوان:

- ١٨- قوبادي جه لي زاده، شهيد به ته نيا پياسه ده كات، ده زگاي چاپ و بلاوكر دنه وهى نأراس، هه وئير ٢٠٠٧.

كوفاره كان:

- 19- د.د. طاهر لطيف كريم، انتاجية الانساق المعرفية، عند احمد كرنو، دراسة في النقد الثقافي، سردم العربية، العدد ١٠، ٢٠٠٥م.
- 20- باقر جاسم محمد، مطارحات في النقد الثقافي، الاديب، مؤسسة ثقافات العراقية، العدد ١٦٥، السنة الخامسة ١٦ نيسان ٢٠٠٨، بغداد.

پوختەى باسەكە

شاعیر نوینەرایەتی بزوتنەوویەکی ئەدەبی نوێی جیاوازی کردوووە لە رۆشنبیرییدا، نەسەقە جۆرە جۆرەکانی بوونەتە بنەمایەکی فکری و کۆمەلایەتی و سیاسی، زیاتریش بەهۆی فۆرمی -ژن- هەو، پرسیارەکانی بەرووی رەخنەى مەوقایەتی و دیموکراسی و دواى بونیادگەری و رەخنەى ژناندا کراوەتەووە گۆتاریکی نوێ و سستمیک دەخاتە شوێن سستمیکى تر، بەگشتى پرۆژەییەکی چاکسازی کۆمەلایەتی و رۆشنبیریە، چاکسازی بەرامبەر بە ژن، کە وینەییەکی ناسروشت بەرامبەر بە پیاو سەیرکراوە چۆتە خانەى بە پەراویزبونەووە لەژێر دەسەلاتیکى زمانیی و مادى و مەعنەویدا، خویندەووەکەش پشت ئەستورە بە تیۆرەکانى دواى بونیادگەری بەرامبەر بە نەسەقە رەهاو بالاکانى ناو کۆمەل.

ملخص البحث

يمثل الشاعر حركة ادبية جديدة في الثقافة الكردية، باتت انساقها المختلفة قاعدة فكرية واجتماعية و سياسة، و بواسطة الموضوعات النسائية وجه اسئلتها النقدية بوجه الانسانية والديمقراطية و ما بعد البنيوية، و يحاول ابدال النظام بنظام و خطاب جديد، هي بصورة عامة مشروع للاصلاح الاجتماعي و الثقافي، و الاصلاح في القضايا المتعلقة بالنساء التي ينظر اليها بطريقة مغايرة لما ينظر الى الرجال، و بات دورهن مهماً تحت تاثير السلطة اللغوية و المادية و المعنوية تعتمد هذه القراءة بنظريات ما بعد البنيوية بوجه الانساق المطلقة و المتعالية في المتعم.

Abstract

The poet represents a different modern movement of the Kurdish culture. The various norms have become an ideological, social and political principle, mostly through the shape of women. He directs his questions to the critical perspective of humanity, democracy, post structuralism and feminine criticism. He replaces an old system by a modern one. Generally it is a social and cultural reformation project, reformation towards woman who has been considered with an unnatural & marginalized picture in comparison to man under linguistic, materialistic and immaterialistic authority. This reading is supported by the post structuralism theory in comparison to the absolute supreme systems of the society.